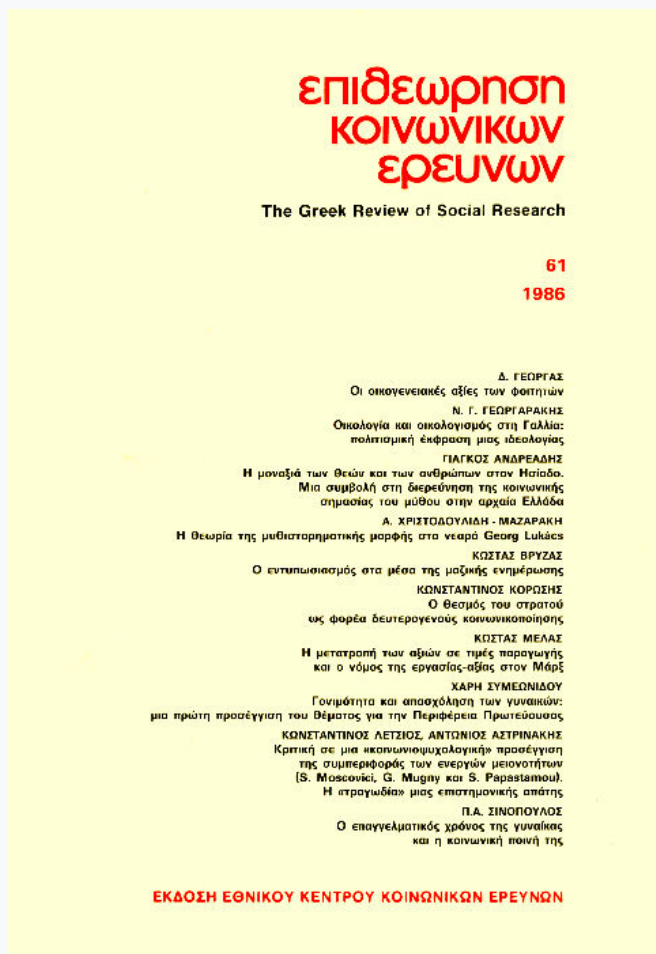

The Greek Review of Social Research

Vol 61 (1986)

61

Γονιμότητα και απασχόληση των γυναικών: μια πρώτη προσέγγιση του θέματος για την περιφέρεια πρωτεύουσας

Χάρη Συμεωνίδου

doi: [10.12681/grsr.968](https://doi.org/10.12681/grsr.968)

Copyright © 1986, Χάρη Συμεωνίδου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Συμεωνίδου Χ. (1986). Γονιμότητα και απασχόληση των γυναικών: μια πρώτη προσέγγιση του θέματος για την περιφέρεια πρωτεύουσας. *The Greek Review of Social Research*, 61, 188–200. <https://doi.org/10.12681/grsr.968>

Χάρη Συμεωνίδου*

ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ:

Μια πρώτη προσέγγιση του θέματος
για την Περιφέρεια Πρωτεύουσας

Με στόχο να δειχθεί η αλληλεπίδραση που πιθανόν να υπάρχει ανάμεσα στην οικογενειακή και εργασιακή κατάσταση των γυναικών, παρουσιάζεται εδώ μια σύντομη ανάλυση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν στα πλαίσια της έρευνας του ΕΚΚΕ «Προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα»,¹ κατά τις προκαταρκτικές εργασίες της έρευνας το 1983 (καταγραφή πληθυσμού στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας).² Επίσης γίνεται σύντομη επισκόπηση των σχετικών ερευνών που έχουν γίνει σε διεθνές επίπεδο.

Η καταγραφή πληθυσμού έγινε για τον εντοπισμό του τυχαίου δείγματος της πρώτης φάσης της κύριας έρευνας, 2.000 περίπου παντρεμένων γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία, 15-45 ετών, στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας.³

Για τη διενέργεια της «καταγραφής» επιλέχτηκε, σε συνεργασία με την ΕΣΥΕ, τυχαίο δείγμα 200 οικοδομικών μονάδων επιφανείας, από το σύνολο των 756 μονάδων, στις οποίες είχε χωριστεί η Περιφέρεια Πρωτεύουσας για τις ανάγκες έρευνας εργατικού δυναμικού 1981-1982.

* Ερευνήτρια στο ΕΚΚΕ.

1. Για μια συνοπτική παρουσίαση των πρώτων αποτελεσμάτων της έρευνας βλ. Χάρη Συμεωνίδου, «Η εξέλιξη της γεννητικότητας στην Ελλάδα» στο *Η δημογραφική κρίση στην Ελλάδα, εθνικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις*, Ελληνική Εταιρία Δημογραφικών Μελετών, Αθήνα 1985, σ. 31-40.

2. Καταγραφή πληθυσμού είναι η κατάρτιση ενός πλήρους καταλόγου των νοικοκυριών γενικά ή με πλήρη αναφορά σε όλα τα μέλη τους, που συνήθως αποτελεί τη βάση για την επιλογή των τελικών μονάδων του δείγματος, είτε αυτές οι μονάδες είναι νοικοκυριά, είτε μέλη νοικοκυριών που εμπίπτουν στους ορισμούς της έρευνας. Αυτό επιτυγχάνεται με την επίτοπου επίσκεψη ειδικά εκπαιδευμένων καταγραφών. Είναι μια πολύ σημαντική φάση, γιατί από αυτήν εξαρτάται σε ένα βαθμό η επιλογή αμερόληπτου δείγματος για την κύρια έρευνα.

3. Το συνολικό δείγμα της έρευνας για όλη τη χώρα αποτελείται από 6.530 γυναίκες.

Καταγράφηκαν συνολικά 13.658 νοικοκυριά, στα οποία εντοπίστηκαν 15.860 γυναίκες, η δε συνολική διάρκεια διεξαγωγής της «καταγραφής» ήταν 5 μήνες.⁴

Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν αφορούσαν το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, τη σχέση με τον αρχηγό της οικογένειας και την εργασιακή κατάσταση των μελών του νοικοκυριού.

Το γεγονός της σχεδόν τέλει έλλειψης στοιχείων που να συσχετίζουν οικογενειακή και εργασιακή κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα, οδήγησε στη σκέψη ότι η ανάλυση που ακολουθεί θα παρουσίαζε κάποια χρησιμότητα για όσους ενδιαφέρονται για το θέμα.⁵

1. ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Η σχέση γονιμότητας⁶ και επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών έχει επανειλημμένα διερευνηθεί διεθνώς με την ανάλυση δεδομένων από απογραφές πληθυσμού, ή από ειδικές έρευνες γονιμότητας.

Στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες έχουν εξεταστεί και οι δύο πλευρές του θέματος: από τη μια μεριά η αρνητική επίδραση της απόκτησης παιδιών και του απαιτούμενου χρόνου για την ανατροφή τους στην επαγγελματική απασχόληση των γυναικών, από την άλλη πλευρά η επίδραση της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών στη μείωση της γονιμότητας, μεταφραζόμενη σε μικρότερο μέγεθος οικογένειας και αναμενόμενο αριθμό παιδιών, έγκαιρη και αποτελεσματικότερη χρήση αντισύλληψης, χρήση αντισύλληψης πριν την πρώτη εγκυμοσύνη κλπ.⁷

Αν και έχει εξεταστεί και η άποψη ότι οι γυναίκες με προβλήματα γονι-

4. Για τη διεξαγωγή της «καταγραφής» εργάστηκαν συνολικά 30 καταγραφείς, μετά από ειδική εκπαίδευση. Ο συντονισμός της «καταγραφής» και ο έλεγχος των στοιχείων έγινε από τη γράφουσα σε συνεργασία με τη Μαρία Σαμαρτζή. Στα αρχικά στάδια της συνεργασίας με την ΕΣΥΕ για την επιλογή του δείγματος, η βασική ευθύνη ανήκε στον Π. Παππά.

5. Η παραπέρα διερεύνηση του θέματος θα γίνει στα πλαίσια της κύριας έρευνας.

6. Πρόκειται για τη δημογραφική και όχι τη βιολογική έννοια της γονιμότητας.

7. — Freedman R., G. Baumert and M. Bolte, «Expected Family Size Values in West Germany», *Population Studies*, 1959, 13: 136-150.

— Freedman R., P.K. Whelpton and A.A. Campbell, *Family Planning, Sterility, and Population Growth*. McGraw-Hill Book Company. New York 1959.

— Freedman R., «American Studies of Family Planning and Fertility. A Review of Major Trends and Issues», in C.V. Kiser, ed., *Research in Family Planning*, Princeton University Press. Princeton N.J. 1962, σ. 211-227.

— Whelpton P.K., A.A. Campbell and J.E. Patterson, *Fertility and Family Planning in the United States*. Princeton University Press. Princeton, N.J. 1966.

μότητας και στειρότητας συμμετέχουν επιλεκτικά στο εργατικό δυναμικό,⁸ ωστόσο οι σχετικές έρευνες καταλήγουν ότι η αρνητική σχέση μεταξύ επαγγελματικής απασχόλησης και γονιμότητας οφείλεται κυρίως στην επιθυμία των γυναικών να εργαστούν και στη διαφορετική, αποτελεσματικότερη συμπεριφορά τους, ως προς την αντισύλληψη.

Η διάρκεια της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών συσχετίζεται επίσης συνήθως αρνητικά με τη γονιμότητα.⁹ Οι γυναίκες που απασχολούνται με πλήρες ωράριο και με υψηλότερο «βαθμό αφοσίωσης» στην εργασία, αποκτούν λιγότερα παιδιά σε σύγκριση με τις εργαζόμενες σε μερική απασχόληση, εκείνες που παρουσιάζουν μικρότερο «βαθμό αφοσίωσης» στην εργασία και εργάζονται μόνο για οικονομικούς λόγους.¹⁰ Τέλος, ακόμη και τα σχέδια για μελλοντική απασχόληση επηρεάζουν αρνητικά τη γονιμότητα.¹¹

Ωστόσο, αν και η ηλικία του μικρότερου παιδιού και ο αριθμός παιδιών αποτελούν συνήθως τις κύριες μεταβλητές που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική συμμετοχή των γυναικών, ειδικά η συμμετοχή των γυναικών με παιδιά σε προσχολική ηλικία έχει σημαντικά αυξηθεί στις ανεπτυγμένες χώρες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις ΗΠΑ, από τη δεκαετία του 1960.¹² Παράγοντες όπως η αλλαγή στις στάσεις και στις αντιλήψεις σχετικά με τους ρόλους των δύο φύλων, η μεγαλύτερη ηλικία γάμου και η μεγαλύτερη επαγγελματική εμπειρία πριν από το γάμο, οικονομικοί λόγοι, όπως ο πληθωρισμός και η υποκατάσταση της γυναικείας απασχόλησης λόγω έλλειψης κινητικότητας στα «ανδρικά» επαγγέλματα, καθώς και η χρήση αποτελεσματικότερης αντισύλληψης και το μικρότερο μέγεθος οικογένειας, πιθανόν να ερμηνεύουν την αλλαγή αυτή.

8. Freedman R., P.K. Whelpton and A.A. Campbell, *ό.π.*· Whelpton, P.K., A.A. Campbell and J.E. Patterson, *ό.π.*

9. — Freedman R., P.K. Whelpton and A.A. Campbell, *ό.π.*
— Westoff, C.F., R.G. Potter Jr, and P.C. Sagi, *The Third Child*. Princeton University Press. Princeton, N.J., 1963.

— Whelpton, P.K., A.A. Campbell, and J.E. Patterson, *ό.π.*

— Collver, O.A., «Women's Work Participation and Fertility in Metropolitan Areas». *Demography*, 1968, 5: 55-60.

10. Kupinsky, S., ed., *The Fertility of Working Women: A Synthesis of International Research*. Praeger Publishers. New York 1977· Mott, F.L. «Labor Force Participation and Fertility of Women with Young Children in Rhode Island», PhD. dissertation, Brown University, 1972 (αδημοσ.).

11. Blake, J., «Demographic Science and the Redirection of Population Policy». *Journal of Chronic Diseases*, 1965, 18: 1181-1200.

12. Hollerbach, P.E., «The Relationship between Female Employment and Fertility», Report Submitted to the National Academy of Sciences, Panel on Fertility Determinants in Developing Nations: January 30, 1980· Mazur, P. 1968, «Birth Control and Regional Differentials in the Soviet Union». *Population*, 1968, 22: 319-333.

Παρόμοια αποτελέσματα εκτός από τις ΗΠΑ, έχουν βρεθεί στη Δανία,¹³ Δ. Γερμανία,¹⁴ Α. Γερμανία,¹⁵ Βέλγιο,¹⁶ Σουηδία¹⁷ και Γαλλία.¹⁸

Τα στοιχεία από την Α. Ευρώπη δείχνουν επίσης χαμηλότερη γονιμότητα ανάμεσα στις εργαζόμενες, σε σύγκριση με τις μη εργαζόμενες γυναίκες, στην Πολωνία,¹⁹ Ουγγαρία,²⁰ Τσεχοσλοβακία.²¹

Στις υπό ανάπτυξη χώρες, οι έρευνες γύρω από το θέμα καταλήγουν συχνά σε αντιφατικά συμπεράσματα. Πολλές από τις μελέτες προσπαθούν να εφαρμόσουν το μοντέλο των Stycos και Weller²² υποθέτοντας ότι ορισμένες θέσεις εργασίας είναι περισσότερο ασυμβίβαστες με τη μητρότητα (εργασία επιπέδου στελέχους επιχειρήσεων, πλήρης απασχόληση, εργασία έξω από το σπίτι), και θα πρέπει να οδηγούν σε μικρότερο αριθμό γεννήσεων και αποτελεσματικότερη χρήση των αντισυλληπτικών μεθόδων.

Ωστόσο πολλά μεθοδολογικά προβλήματα προκύπτουν από διάφορους τρόπους συλλογής των στοιχείων, τη χρήση διαφορετικών δεικτών μέτρησης της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, διαφορετικών δεικτών μέτρησης της γονιμότητας. Επιπλέον, η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό κατά κανόνα υποεκτιμάται.

Η σχέση μεταξύ γονιμότητας και απασχόλησης των γυναικών μπορεί και εδώ να επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες, όπως η εκπαίδευση, το εισόδημα του νοικοκυριού, η ηλικία, η διάρκεια γάμου, η οικογενειακή κατάσταση, η στάση ως προς τους ρόλους των δύο φύλων, καθώς και η διαφορετική λιγότερο ή περισσότερο αποτελεσματική χρήση αντισύλληψης, παρά-

13. Demmark Statistiske Departement, «Fertility in and Durability of Marriages Contracted in 1939 in Copenhagen, in Relation to the Couple's Income and Occupation». *Statistisk Mannedsskrift* 2. 1955.

14. Freedman, R., P.K. Whelpton and A.A. Campbell, *ό.π.*

15. Federal Republic of Germany, Statistisches Bundesamt. Die erwerbstätigkeit von Frauen nach der struktur ihrer familien. *Wirtschaft und Statistik*, Heft 1, 41. 1960.

16. Morsa, J. «Travail des femmes et natalité», *Revue de l' Institut de Sociologie* 1959, 2: 233-263.

17. Gendell, M., M.N. Maraviglia, and P.C. Kreitner, «Fertility and Economic Activity of Women in Guatemala City, 1964». *Demography* 1970, 7: 233-286. Myrdal, A. and V. Klein, *Women's Two Roles: Home and Work*. Routledge and Kegan Paul. London 1956.

18. Girard, A., «Le budget-temps de la femme mariée dans les agglomérations urbaines». *Population*, 1958, 4: 591-618. Girard A., «Le budget-temps de la femme mariée à la campagne». *Population* 1959, 2: 253-284.

19. Piotrowski, J., *Praca Zawodowa Kobietya Rodzina (Women's Professional Work and the Family)*. Ksiazka i Wiedza. Warsaw 1963.

20. Klinger, A., «Trends of Differential Fertility by Social Strata in Hungan in *International Population Conference New York 1961*, Vol I, σελ. 93-94. Unesco-International Union for the Scientific Study of Population. John Wright and Sons. London 1963.

21. Majur P., *ό.π.*

22. Stycos, J.M. and R.H. Weller, «Female Working Roles and Fertility» *Demography*, 1967, 4: 210-217.

γοντες που κατά κανόνα δεν εξετάζονται στις μελέτες αυτές, σε σχέση με τη γονιμότητα και απασχόληση των γυναικών.

2. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ «ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ» ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε ο αριθμός των παιδιών και η ηλικία του μικρότερου παιδιού αποτελούν συνήθως τις βασικές μεταβλητές ερμηνείας της σχέσης γονιμότητας - απασχόλησης των γυναικών. Για το λόγο αυτό, αν και τα στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί από την καταγραφή επιτρέπουν μόνο τη συγκριτική ανάλυση της εργασιακής κατάστασης των γυναικών με τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών στο νοικοκυριό, πιστεύεται σαν σκόπιμη η παρουσίασή τους, με βασική μεταβλητή ελέγχου την ηλικία των γυναικών.²³

Τα στοιχεία της καταγραφής παρουσιάζονται όπου υπάρχουν διασταυρώσεις με την ηλικία των γυναικών χωριστά κατά ομάδες ηλικιών 15-45 ετών και 15-65 ετών, ώστε από τη μια μεριά να υπάρχει συγκρισιμότητα με τα στοιχεία της κύριας έρευνας, η οποία, όπως αναφέρθηκε, αφορά παντρεμένες γυναίκες 15-45 ετών, από την άλλη μεριά να μη χυθεί η πληροφόρηση που έχει συγκεντρωθεί για τις υπόλοιπες ομάδες ηλικιών.

Με την πρώτη απεικόνιση των ποσοστών οικονομικής δραστηριότητας των γυναικών στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας κατά ομάδες ηλικιών και ανεξάρτητα από οικογενειακή κατάσταση, φαίνεται ότι υπάρχει κάποια αύξηση στα ποσοστά μεταξύ 1981 και 1983 (από 23,1%²⁴ σε 26,6%) (βλ. Πίνακα 1). Στην αύξηση αυτή θα πρέπει να έχει παίξει βασικό ρόλο η συνεχιζόμενη διόγκωση του τριτογενούς τομέα απασχόλησης.

Ειδικότερα για την Περιφέρεια Πρωτεύουσας, η υψηλότερη συμμετοχή

23. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι η «καταγραφή» πρέπει να παρουσιάζει σφάλματα υποεκτίμησης της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, αντίστοιχα με τα σφάλματα που ενυπάρχουν στις απογραφές πληθυσμού. Η πληροφόρηση σχετικά με τα στοιχεία των μελών του νοικοκυριού γίνονταν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα (5 λεπτά κατά μέσο όρο). Ο δειγματοληπτικός έλεγχος που ακολούθησε δεν ήταν δυνατόν να καλύψει όλα τα σφάλματα. Αντίθετα στην κύρια έρευνα λόγω της εκτεταμένης προσωπικής συνέντευξης - διάρκειας περίπου μιας ώρας- με την ερωτώμενη, και τον λεπτομερή έλεγχο που ακολούθησε στο σύνολο των στοιχείων, πιστεύεται ότι παρόμοια σφάλματα δεν υπήρξαν. Η συνέντευξη οδηγούσε σε λεπτομερή καταγραφή σχετικά με την απασχόληση των γυναικών. Χαρακτηριστικό είναι ότι από μεν την «καταγραφή» το ποσοστό απασχόλησης των παντρεμένων γυναικών 15-45 ετών υπολογίζεται σε 31,2%, από δε την κύρια έρευνα σε 35,3%.

Η σύγκριση αυτή μεταξύ δύο συνόλων τυχαίου δείγματος γυναικών μέσα στον ίδιο χρόνο και οι διαφορές ως προς το ποσοστό απασχόλησής τους, μπορεί να οδηγήσουν σε μετρήσεις σχετικά με τα αντίστοιχα σφάλματα που διενεργούνται συνήθως στις απογραφές πληθυσμού, ή στις έρευνες απασχόλησης της ΕΣΥΕ.

24. ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού 1981*.

των γυναικών κατά ομάδες ηλικιών εμφανίζεται στην ομάδα των 25-29 ετών το 1983 και με αρκετή διαφορά από την προηγούμενη ομάδα ηλικιών σε αντιπαράθεση με την ομάδα 20-24 ετών του 1981 για το σύνολο χώρας²⁵ (βλ. Πίνακα 1). Η υψηλότερη συμμετοχή των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση,²⁶ που παρατηρείται στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας, σε σύγκριση με την υπόλοιπη χώρα πρέπει να αποτελούν παράγοντες ερμηνείας της διαφοράς αυτής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Απόλυτοι αριθμοί και ποσοστά εργαζόμενων και μη γυναικών κατά ομάδες ηλικιών, ανεξάρτητα από οικογενειακή κατάσταση, Περιφέρεια Πρωτεύουσας, 1983

Ομάδες ηλικιών	Πληθυσμός γυναικών	Εργαζόμενες		Μη εργαζόμενες	
		Απόλυτοι αριθμοί	%	Απόλυτοι αριθμοί	%
15 - 19	1300	104	8,0	1196	92,0
20 - 24	1608	621	38,6	987	61,4
25 - 29	1611	748	46,4	863	53,6
30 - 34	1574	708	45,0	866	55,0
35 - 39	1434	546	38,1	888	61,9
40 - 44	1241	444	35,8	797	64,2
	8768	3171	36,2	5597	63,8
45 - 49	1280	405	31,6	875	68,4
50 - 54	1382	340	24,6	1042	75,4
55 - 59	990	178	18,0	812	82,0
60 - 64	1025	82	8,0	943	92,0
65 +	2415	44	1,8	2371	98,2
Γενικό Σύνολο	15860	4220	26,6	11640	73,4

Στη συνέχεια η ανάλυση των στοιχείων κατά οικογενειακή και εργασιακή κατάσταση (Πίνακας 2), επιβεβαιώνει άμεσα για την Περιφέρεια Πρωτεύουσας την ύπαρξη αναλογικά υψηλότερων ποσοστών οικονομικής δραστηριότητας για τις άγαμες σε σύγκριση με τις έγγαμες γυναίκες, γεγονός που παρατηρήθηκε και το 1971 για το σύνολο χώρας.²⁷ Ωστόσο φαίνεται πως το «άνοιγμα» μικραίνει στη νεότερη γενιά.

25. ΕΣΥΕ. Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού 1981.

26. Στην Περ. Πρωτεύουσας 4% των γυναικών είναι απόφοιτοι Ανωτάτων Σχολών σε σύγκριση με 2% για την Υπ. Ελλάδα (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, Αθήνα 1984).

27. Symeonidou-Alatopoulou, H., «Female Labour Force Participation in Greece», *The Greek Review of Social Research*, 1980, 38: 104-120.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Απόλυτοι αριθμοί και ποσοστά εργαζόμενων γυναικών
15-65+ ετών και 15-45 ετών κατά οικογενειακή κατάσταση,
Αθήνα 1983

Οικογενειακή κατάσταση	Ηλικία					
	15 - 65+ ετών			15 - 45 ετών		
	Απόλυτοι αριθμοί			Απόλυτοι αριθμοί		
	Σύνολο	Εργαζόμενες	Ποσοστά (%) εργαζομένων	Σύνολο	Εργαζόμενες	Ποσοστά (%) εργαζομένων
Έγγαμες	9438	2285	24,2	5192	1655	31,9
Άγαμες	3772	1463	38,8	3247	1296	39,9
Σε διάσταση	210	121	57,6	119	79	66,4
Χήρες-Διαζευγμένες	2440	351	14,4	210	141	67,1
Σύνολο	15860	4220	26,6	8768	3171	36,2

Ειδικά για τις έγγαμες είναι εντυπωσιακή η αύξηση στα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό που σχεδόν διπλασιάστηκε (από 14,5% το 1971²⁸ σε 24,2% το 1983).²⁹

Έχει λοιπόν αρχίσει να παρατηρείται, όπως φαίνεται, και στην Ελλάδα το φαινόμενο της εντονότερης συμμετοχής των παντρεμένων γυναικών στο εργατικό δυναμικό, και θα πρέπει να έχει αυξηθεί και η συμμετοχή των γυναικών με παιδιά σε προσχολική ηλικία. Ωστόσο επειδή για το 1971 δεν υπάρχουν στοιχεία για την εργασιακή κατάσταση των γυναικών κατά ηλικία παιδιών, δεν είναι δυνατόν να γίνουν συγκρίσεις με τα στοιχεία που θα παρουσιαστούν εδώ για το 1983.

Το γεγονός ότι τα υψηλότερα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας συναντώνται τόσο για τις έγγαμες όσο και για τις άγαμες στην ομάδα 30-34 ετών (Πίνακας 3), όπου ωστόσο συναντάται και το μεγαλύτερο «άνοιγμα» μεταξύ των ποσοστών απασχόλησης για τις δύο αυτές κατηγορίες, ενισχύει την

28. ΕΣΥΕ, *Απογραφή Πληθυσμού 1971*, τόμος III.

29. Σχετικά με τις «χήρες-διαζευγμένες» εντυπωσιακό είναι επίσης το γεγονός ότι ενώ τα ποσοστά δεν παρουσιάζουν μεγάλη αύξηση μεταξύ 1971-1983 για την Περ. Πρωτεύουσας, (από 13,8% το 1971 σε 14,4% για το 1983), όταν πρόκειται για την ομάδα ηλικίας 15-45 ετών, φαίνεται η συμμετοχή τους να είναι εξαιρετικά υψηλή (67,1%), γιατί ακριβώς το προηγούμενο ποσοστό επηρεάζεται από τις ακραίες χαμηλές τιμές των μεγαλύτερων ηλικιών. Το υψηλό δε ποσοστό των γυναικών που είναι «σε διάσταση» και εργάζεται υποδηλώνει την οικονομική ανάγκη ως βασικό λόγο απασχόλησης των γυναικών (βλ. και ΕΣΥΕ, *Απογραφή Πληθυσμού 1971*, τόμος III).

προηγούμενη άποψη της συμμετοχής των γυναικών με παιδιά σε προσχολική ηλικία στο εργατικό δυναμικό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ποσοστά (%) εργαζόμενων γυναικών κατά οικογενειακή κατάσταση και ομάδες ηλικιών Περιφέρειας Πρωτεύουσας, 1983

Ομάδες ηλικιών	Οικογενειακή κατάσταση				
	Έγγαμες	Άγαμες	Σε διάσταση	Χήρες	Διαζευγμένες
15 - 19	13,4	7,6	—	—	—
20 - 24	25,4	44,9	50,0	100,0	36,4
25 - 29	34,0	71,9	82,0	66,7	58,3
30 - 34	36,0	82,4	62,5	83,7	80,6
35 - 39	31,5	75,0	66,7	73,9	67,7
40 - 44	29,7	70,2	64,7	51,3	75,9
Σύνολο	31,4	40,0	66,4	64,6	68,7
45 - 49	26,0	60,0	71,9	38,3	71,0
50 - 54	19,5	52,0	38,9	32,4	58,3
55 - 59	14,1	37,2	36,8	18,7	47,8
60 - 64	5,4	19,1	28,6	8,0	20,0
65 +	2,2	4,0	12,5	1,2	5,3
Γεν. Σύνολο	24,2	38,8	57,6	9,3	54,2

Στη συνέχεια, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία θα γίνει προσπάθεια διερεύνησης των εξής υποθέσεων:

α) Η συμμετοχή των παντρεμένων γυναικών στο εργατικό δυναμικό επηρεάζεται από τον αριθμό των παιδιών.

β) Η ηλικία του μικρότερου παιδιού επιδρά σημαντικά στη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 4 φαίνεται ότι η απόκτηση του δεύτερου και ιδιαίτερα του τρίτου παιδιού επιδρούν σημαντικά στα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας των γυναικών.

Βέβαια για να προκύψουν αξιόπιστα συμπεράσματα σχετικά με την επίδραση της απόκτησης ενός παιδιού, θα πρέπει να εξεταστεί το αναλυτικό ιστορικό γονιμότητας και απασχόλησης των γυναικών, όπως εξετάζονται στην κύρια έρευνα του ΕΚΚΕ. Ωστόσο τα παραπάνω στοιχεία συμφωνούν με τα αποτελέσματα προηγούμενων σχετικών ερευνών,³⁰ σύμφωνα με τις οποίες

30. T.E. Hollerbach, *ό.π.*

το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών παραμένει υψηλό με τη γέννηση του πρώτου παιδιού και αρχίζει να μειώνεται μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

*Ποσοστά εργαζόμενων έγγαμων γυναικών,
15-65+ ετών, σύμφωνα με τον αριθμό
παιδιών στο νοικοκυριό*

Αριθμός παιδιών	Αριθμός γυναικών	Αριθμός εργ. γυναικών	Ποσοστά (%) εργαζομένων
0	2708	621	22,93
1	2637	745	28,25
2	3205	775	24,18
3	554	104	18,77
4	95	17	17,89
5 +	26	5	19,23
Σύνολο	9225	2267	27,57%

ΣΗΜ.: Η διαφορά στο γενικό ποσοστό οικονομικής δραστηριότητας με τα αντίστοιχα ποσοστά των Πινάκων 2 και 3 πρέπει να οφείλεται στο γεγονός ότι για μικρό αριθμό γυναικών δεν καταγράφηκαν τα στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των παιδιών.

Αναλυτικότερα, εξετάζοντας τα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας ανάλογα με τον αριθμό παιδιών και την ηλικία των γυναικών (Πίνακας 5), γίνεται εμφανέστερη η επίδραση του αριθμού παιδιών στην εργασιακή κατάσταση των γυναικών: για όλες τις ομάδες ηλικιών τα ποσοστά μειώνονται σταδιακά με την ύπαρξη ενός, δύο και τριών και άνω παιδιών στο νοικοκυριό. Οι διαφορές φαίνεται να μικραίνουν από την ομάδα ηλικιών 40-44 ετών και εξής, ηλικία κατά την οποία τα παιδιά έχουν κατά κανόνα μεγαλώσει.

Η υψηλότερη συμμετοχή των γυναικών που δεν έχουν παιδιά, ή που έχουν ένα παιδί, συναντάται στην ομάδα ηλικιών 30-34 ετών, των δε γυναικών με δύο ή περισσότερα παιδιά στην ομάδα 40-44 ετών. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει το προηγούμενο συμπέρασμα, δηλαδή ότι μετά την απόκτηση του δεύτερου παιδιού οι γυναίκες, συναντώντας ιδιαίτερες δυσκολίες στη φύλαξη των παιδιών ίσως από την έλλειψη κοινωνικών υπηρεσιών, διακόπτουν ή αναστέλλουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα, ενώ αντίστοιχα οι γυναίκες σε μεγαλύτερη ηλικία, με παιδιά κατά κανόνα σε μεγαλύτερη ηλικία, έχουν και υψηλότερη συμμετοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ποσοστά (%) εργαζόμενων έγγαμων γυναικών,
15-65+ ετών, κατά αριθμό παιδιών στο
νοικοκυριό και ομάδες ηλικιών

Ομάδες ηλικιών	Αριθμός παιδιών			
	0	1	2	3 +
15 - 19	21,1	8,8	—	—
20 - 24	42,9	22,0	12,7	11,1
25 - 29	57,6	41,1	17,3	14,3
30 - 34	63,8	47,0	28,3	13,8
35 - 39	50,0	39,8	27,4	20,1
40 - 44	31,6	30,4	30,3	24,8
	48,9	36,9	25,8	18,7
45 - 49	30,1	29,6	23,3	20,8
50 - 54	20,8	19,9	19,4	15,6
55 - 59	14,8	12,5	16,5	20,0
60 - 64	4,6	6,4	4,5	12,5
65 +	24,1	1,6	—	33,3
	22,9	28,3	24,2	18,7

Τα παραπάνω οδηγούν στην ανάγκη διερεύνησης της σχέσης «απασχόληση των γυναικών και ηλικία μικρότερου παιδιού» (Πίνακας 6). Από τα στοιχεία προκύπτει ότι υπάρχει έντονη διαφοροποίηση στα ποσοστά συμμετοχής μέχρι το παιδί να φτάσει στην ηλικία των 3-5 ετών, με μόνη μικρή απόκλιση για την ηλικία «κάτω του ενός έτους», μέχρι την οποία οι γυναίκες, περνώντας ίσως ακόμη μια μεταβατική περίοδο, δεν σταματούν να εργάζονται. Στην ηλικία των 3-5 ετών συναντάται και το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής: οι μισές περίπου γυναίκες, με μικρότερο παιδί στην ηλικία αυτή, εργάζονται.

Εντούτοις αν και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας περιορίζουν περισσότερο την πιθανότητα απασχόλησης της μητέρας,³¹ για τις γυναίκες με παιδιά 5 ετών και άνω δεν παρατηρείται υψηλότερη συμμετοχή συγκριτικά με τις προηγούμενες ομάδες ηλικιών, γιατί η αύξηση στα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας αφορά στις γυναίκες στις νεότερες ομάδες ηλικιών.

Εξετάζοντας τον αριθμό των παιδιών σε συνδυασμό με την ηλικία του μικρότερου παιδιού επιβεβαιώνονται τα παραπάνω συμπεράσματα. Ο μεγα-

31. Sweet, T.A., 1973, *Women in the Labour Force*, Seminar Press, New York 1973.

λύτερος αριθμός παιδιών οδηγεί σε μικρότερη συμμετοχή των γυναικών και κατά ομάδες ηλικιών του μικρότερου παιδιού. Για όσες γυναίκες έχουν ένα μόνο παιδί τα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας είναι αρκετά υψηλά και διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία του μικρότερου παιδιού, ενώ για τις γυναίκες με δύο παιδιά τα ποσοστά είναι κατά πολύ χαμηλότερα και η ηλικία του μικρότερου παιδιού δεν φαίνεται να επιδρά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

*Ποσοστά (%) εργαζόμενων έγγαμων γυναικών,
15-45 ετών, κατά ηλικία μικρότερου παιδιού και
αριθμό παιδιών στο νοικοκυριό*

Ηλικία μικρότερου	Αριθμός παιδιών στο νοικοκυριό Σύνολο			
	1	2	3 +	
Μέχρι 1 έτους	34,0	27,8	12,3	29,0
1 - 2 ετών	32,3	23,5	16,0	26,5
2 - 3 »	41,7	23,5	14,0	29,2
3 - 5 »	49,5	27,3	15,2	33,3
5 - 10 »	43,4	25,3	21,7	29,1
10 - 15 »	32,8	25,9	24,4	27,2
15 +	27,7	27,6	17,4	27,1
Όλες οι ηλικίες	39,6	26,1	18,6	26,3

Τέλος για τις γυναίκες με 3 ή περισσότερα παιδιά, αν και τα ποσοστά συμμετοχής τους είναι συγκριτικά με τις δύο προηγούμενες κατηγορίες πολύ χαμηλά, για την «ηλικία του μικρότερου παιδιού» μέχρι 4 ετών, στη συνέχεια αυξάνονται. Φαίνεται πως η οικονομική ανάγκη στις πολυμελείς αυτές οικογένειες ωθεί τις γυναίκες στην αγορά εργασίας.

Από τα παραπάνω προκύπτει το ερώτημα: «μήπως οι γυναίκες που συγκατοικούν και με άλλο συγγενικό πρόσωπο —εκτός από το σύζυγο και τα παιδιά τους— παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας γιατί με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζουν τη φύλαξη των παιδιών τους;».

Από τον Πίνακα 7 φαίνεται ότι ενώ γενικά στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας σαν είδος νοικοκυριού κυριαρχεί η «οικογένεια πυρήνας», ανάμεσα στις εργαζόμενες γυναίκες συναντάται συχνότερα «η εκτεταμένη οικογένεια» σε σύγκριση με τις γυναίκες που δεν εργάζονται έξω από το σπίτι.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Εργασιακή κατάσταση έγγαμων γυναικών κατά είδος οικογένειας

Είδος οικογένειας	Εργαζόμενες		Μη εργαζόμενες	
	Απόλυτοι αριθμοί	Ποσοστά (%)	Απόλυτοι αριθμοί	Ποσοστά (%)
«Πυρήνας»	2027	89,4	6405	92,1
«Εκτεταμένη»	234	10,3	538	7,7
Άλλο είδος	6	3	15	2
Σύνολο	2267	100,0	6958	100,0

Ωστόσο δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθεί από τα διαθέσιμα στοιχεία αν η συγκατοίκηση προϋπήρχε από τη γέννηση των παιδιών και διευκόλυνε στην απασχόληση των γυναικών ή αν πραγματοποιήθηκε λόγω απασχόλησης των γυναικών μετά την απόκτηση των παιδιών.

Γεγονός είναι ότι οι γυναίκες που ζουν σε «εκτεταμένη οικογένεια» παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας, σε σύγκριση με τις γυναίκες που ζουν σε «οικογένεια πυρήνα» (Πίνακας 8).

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Ποσοστά (%) εργαζόμενων γυναικών ανάλογα με το είδος οικογένειας

Είδος οικογένειας	Αριθμός γυναικών	Από τις οποίες εργαζόμενες	Ποσοστά (%) εργαζομένων
«Πυρήνας»	8432	2027	24,0
«Εκτεταμένη»	772	234	30,3

Τέλος, εξετάζοντας την εργασιακή κατάσταση των γυναικών σε σχέση με το είδος οικογένειας και τον αριθμό παιδιών, διαπιστώνεται ότι η ύπαρξη παιδιών συνδυάζεται με αυξημένα ποσοστά διαμονής τους σε εκτεταμένες οικογένειες για τις εργαζόμενες γυναίκες σε σύγκριση με τις γυναίκες που δεν εργάζονται έξω από το σπίτι (Πίνακας 9).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

*Εργασιακή κατάσταση έγγαμων γυναικών,
15-65+ ετών, ανάλογα με το είδος οικογένειας
και τον αριθμό παιδιών*

Αριθμός παιδιών	% Γυναικών που κατοικούν σε «εκτεταμένη» οικογένεια	
	Εργαζόμενες	Μη εργαζόμενες
0	7,7	6,8
1	11,3	8,8
2	11,4	7,8
3	9,6	7,7
4	23,5	6,4
5+	—	4,8

Συνοψίζοντας, από τα στοιχεία της «καταγραφής» του ΕΚΚΕ, διαπιστώνονται τα εξής σχετικά με παράγοντες που επιδρούν στην εργασιακή κατάσταση των γυναικών για την Περιφέρεια Πρωτεύουσας:

α) Οι έγγαμες γυναίκες παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας σε σχέση με τις άγαμες.

β) Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ απασχόλησης των γυναικών και του αριθμού των παιδιών.

Φαίνεται πως το δεύτερο παιδί έχει καθοριστική σημασία: για τις γυναίκες με δύο ή περισσότερα παιδιά τα ποσοστά απασχόλησης μειώνονται αισθητά.

γ) Ο παράγοντας «ηλικία μικρότερου παιδιού» φαίνεται ότι ασκεί επίσης σημαντική επίδραση στην απασχόληση των γυναικών. Μέχρις ότου τό μικρότερο παιδί φτάσει στην ηλικία των 3 ετών, τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών, και ιδιαίτερα μετά από το δεύτερο παιδί, μειώνονται αισθητά, ενώ τα υψηλότερα ποσοστά συναντώνται όταν το μικρότερο παιδί είναι 3-4 ετών.

δ) Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, φαίνεται ότι η ύπαρξη της «εκτεταμένης οικογένειας» σαν είδος νοικοκυριού ευνοεί την απασχόληση των γυναικών.